

Юрченко О.С.

аспірант,

Київський національний лінгвістичний університет

ЗАРОДЖЕННЯ І РОЗВИТОК СПОЖИВЧОГО КООПЕРАТИВНОГО РУХУ НА ТЕРИТОРІЇ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

Після скасування кріпосного права в Україні виникають різні форми економічної самооборони громадянства, які ґрунтувалися на багатотисячових народних традиціях. Найважливішою з них стає кооперація як рух самооборони економічно слабких і соціально принижених верств населення.

Циркулярними пропозиціями Поліції Подільської Губернії від 10 травня, 27 липня, 21 вересня, 14 жовтня 1907 р. за № № 72182, 73614, 74557, 75072 було звернуто увагу представників місцевої адміністрації на кооперативний рух, який розповсюджувався на всі сфери суспільства. При цьому організований на легальних і добровільних засадах, побудований на демократичному і трудовому початку досягнення учасниками цих товариств спільних цілей [10, арк. 41].

Одним із рухів кооперативного руху стало прагнення населення покращити своє матеріальне становище. У досліджуваній нами період побутував афоризм: «Кооперація – дочка злиднів». Справді, головною причиною появи кооперативів була матеріальна скрута. І все ж таки, найчисельнішими учасниками товариств були селяни. Найзаможніші верстви населення якщо й брали участь у кооперативному русі, то або з благородних міркувань (щоб допомогти малозабезпеченим), або просто задля цікавості (останнє набуло особливого поширення у період становлення кооперативного руху).

Потреба в кооперації для українських селян стала особливо відчутною після звільнення їх від феодалної залежності внаслідок реформи 1861 р. Ставши особисто, юридично й економічно самостійними господарями, однак з мінімальними земельними наділами, нестачею тягла, інших матеріальних, а також грошових ресурсів, селянство незабаром після проведення цих перетворень почало об'єднувати зусилля для спільної взаємодопомоги.

Потрібно відзначити те, що протягом першого періоду свого існування споживчі кооперативи були переважно міськими, де зосереджувалися демократичні кола населення. Їх приваблювали не стільки господарські справи, скільки спільна ідея, вища за класові інтереси. Дехто виступав за створення товариств, убачаючи в цьому ознаку ліберальних поглядів [1, с. 64]. Більшість кооперативів, створених цими ентузіастами, зазнала невдач.

Варто підкреслити те, що перший споживчий кооператив на території Подільської губернії був відкритий у 1869 р. у м. Балта під назвою «Вигода» [2, с. 18].

Загалом у складі перших міських кооперативів можна виділити три категорії членів: 1) молоді ентузіасти, засліплені перспективами кооперації; 2) люди, які бачили в ній лише засіб легкого збагачення; 3) найчисельнішу групу складали члени, які йшли в кооперативи з інтересу до новизни, щоб, не обтяжуючи себе, узяти участь у громадській справі, тобто сплатити данину моді. Попри всю полярність поглядів, спільною для всіх категорій була

відсутність навичок у громадських справах [3, арк. 14]. Тому навіть діяльність палких захисників кооперативної ідеї не давала великих результатів.

У 90-х рр XIX ст. почалася нова хвиля споживчої кооперації. Тоді внаслідок погіршення економічної ситуації уряд та місцева влада почали прихильніше ставитися до товариських об'єднань, заохочувати їх появу. У 1893-94 рр. на Поділлі утворилося більше 20 споживчих кооперативів. Ці установи не можна було назвати товариствами в повному сенсі слова, оскільки вони не мали класичних ознак кооперативу. Це були своєрідні товариські крамниці. Наприклад, 1893 р. під опікою мирового посередника Шульднера в Літинському повіті утворилося 5 таких крамниць. Вони відкрилися на кошти громади (відрахувань доходів з оренди громадських будівель, шинків, млинів тощо). Чистий прибуток від іншої діяльності використовувався на потреби громади за вказівкою мирового посередника [4, арк. 65], прикажчики обиралися на сільському сході й складали присягу. На допомогу їм громада обирала 6-12 уповноважених.

За прикладом Шульднера, мировий посередник П. І. Окулов наступного року організував 22 такі крамниці в Могилівському повіті. Він намагався створити при них гуртові склади [5, арк. 11]. На жаль, 24 товариські крамниці згодом припинили свою діяльність (зокрема, після смерті П. І. Окулова). Основною причиною було те, що ці так звані кооперативи, насаджувані зверху, так і не перетворилися на самодіяльні.

Розвитку споживчої кооперації сприяло прийняття в 1897 р. Типового статуту споживчих товариств. Усе більше їх почало виникати не тільки в містах чи містечках, а й при цукрових заводах, у великих селах. Засновниками подовжували виступати чиновники, інтелігенція, службовці, поміщики, проте серед членів траплялося більше селянства. Наведемо конкретні приклади. Так, у 1905 року розпочинає свою діяльність споживче кооперативне товариство при Браїлівському цукровому заводі Вінницького повіту Подільської губернії. Основна мета, права і обов'язки товариства визначаються за статутом складеному згідно Нормального Статуту, затвердженим Головним Міністром Внутрішніх Справ від 13 травня 1897 року. За Статутом товариство споживачів засновується при Браїлівському цукровому заводі Вінницького повіту, Подільської губернії, з метою постачання своїм членам, по можливості дешевої ціни, або за помірними ринковими цінами, різних предметів споживання і домашнього побуту, і надання їм можливості з прибутку від операцій суспільства робити заощадження [8, арк. 20].

З 1905 року споживче товариство створюється і в місті Бар про це ми дізнаємося із листа містян Генеральному Губернатору Київському, Подільському і Волинському: «бажаючи позбутись експлуатації місцевих торговців і в цілях можливого оберігання коштів з купівлі предметів споживання, звертаємося з проханням дозволити у встановленому порядку створити в своєму середовищі товариство споживачів під фірмою «Зберігання»» [7, арк. 1].

В Гайсинському повіті с. Іванківцях «з листопада місяця 1907 року утворилося товариство з 25 осіб у складі яких є місцевий священик і учитель, відкрито споживчу бакалійну крамницю, а з січня місяця з дозволу відомства при тій же крамниці проводиться торгівля виноградним вином і пивом; надалі вони чекають на дозвіл відкрити при їх лавці льох з продажу міцних спиртних напоїв», зі звіту начальника Подільського Губернського Жандармського Комітету [6, арк. 98].

З 1912 року у місті Ольгопіль Подільської губернії розпочинає свою діяльність споживчий кооператив під назвою «Комітет по збору пожертвувань на створення в місті Ольгопіль гімназії». За статутом Товариству надається [35, 2]: а) приймати пожертвування, влаштовувати вечори, гуляння, вистави, публічні лекції, запитуючи кожен раз про дозвіл у правлячої влади; б) купувати всякого роду майно, в тому числі нерухоме у місті Ольгопіль. Кошти Товариства склалися з членських внесків, пожертвувань від осіб та установ. Членами Товариства могли бути особи, які згодні були вносити по десять рублів щорічно на цілі Товариства. Крім дійсних членів до складу Товариства могли входити й інші особи, за умови сплати ними трьох рублів щорічно [9, арк. 3].

Загалом, споживчі кооперативи не викликали масового захоплення у населення, перш за все це пов'язано з тим, що їх поява та розвиток зумовлювалися не стільки економічними принципами, скільки ідеологічними. В свою чергу це призводило до того, що кооперативи найчастіше були нежиттєздатними й проіснували недовго.

Але все ж таки, кооперативний рух у зазначений період базувався на принципах соціальної справедливості, взаємодопомоги, співробітництва та демократичних принципах управління. Тому його розвиток, на території Подільської губернії, є перспективним серед інших секторів економіки України, яка переживала перехідний період.

Список використаних джерел:

1. Власюк І. М. Вплив столипінської аграрної реформи на розвиток народного господарства Правобережної України (1906–1914 рр.) // Вісник Житомирського інженерно-технологічного інституту № 9. Фундаментальні та гуманітарні науки, проблеми освіти. – Житомир: ЖІТІ, 1999.
2. Воловик В. П. Соціально-економічне становище Поділля наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. ІІ. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2000.
3. Державний архів Вінницької області (далі ДАВО) – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 383. – Арк. 14.
4. ДАВО – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 65.
5. ДАВО – Ф. 443. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 11.
6. Центральний державний історичний архів України у Києві (далі ЦДІА) – Ф. 301. – Оп. 1. – Спр. 1272. – Арк. 98.
7. ЦДІА – Ф. 442. – Оп. 539. – Спр. 112. – Арк. 1.
8. ЦДІА – Ф. 442. – Оп. 636. – Спр. 62. – Арк. 20.
9. ЦДІА – Ф. 442. – Оп. 666. – Спр. 5. – Арк. 3.
10. ЦДІА – Ф. 442. – Оп. 859. – Спр. 369. – Арк. 41.